Дневникъ

(стенографски)

на

XIII-то обикновено Народно събрание

Четвърта редовна сесия.

LIV засѣдание, петъкъ, 12 януарий 1907 г.

(Открито отъ прѣдсѣдателя г. Д-ръ П. Гудевъ, въ 2 ч. и 30 м. слѣдъ пладне)

Прѣдсѣдателътъ: (Звъни) Ще се прочете списъкътъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Моля секретаря г. Ачковъ да го прочете.

Секретарь Д. Ачковъ: (Прочита списъка. Отсѫтствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: М. Абаджиевъ, Л. Ангеловъ, К. Апдуловъ, И. Арнаудовъ, А. Арсениевъ, Х. Балабановъ, Д-ръ С. Възвъзовъ, И. Гешовъ, С. Гиговъ, К. Емурловъ, К. Илиевъ, Н. Кировъ, Д. Коджабашовъ, П. Козаровъ, И. Мандиковъ, М. Месудовъ, И. Миховъ, Неджибъ-бей, П. Пановъ, Х. Папазовъ, Г. Пасаровъ, А. Петковъ, И. Пецовъ, П. Попкръстевъ, К. Ранковъ, О. Салибейовъ, Е. Славовски, Г. Славовъ, С. Славовъ, Ц. Стойчевъ, К. Табаковъ, Т. Ферадовъ, Е. Хасановъ, Д. Христовъ, Н. Цановъ, Ю. Цоневъ, Д. Черневъ, Т. Шипковъ, Д-ръ И. Шишмановъ, Г. Шойлевъ и В. Шоповъ)

Прѣдсѣдателътъ: Отъ 188 души народни прѣдставители, присѫтствуватъ 147. Има, слѣдователно, законното число, затова обявявамъ засѣданието за открито.

Прѣди да пристѫпимъ къмъ дневния редъ, има да съобщя на Народното събрание, че е постѫпило отъ Министерството на вѫтрѣшнитѣ работи едно отношение, подъ № 97, отъ 11 того, съ което се прѣпраща законопроектъ за свръхсмѣтенъ кредитъ отъ 50.000 л.

Освѣнъ това има да съобщя на Народното събрание, че бюрото е разрѣшило отпускъ на слѣдующитѣ народни прѣдставители: на Бургазкия народенъ прѣдставитель г. С. Димитровъ — 5 дни, на Османпазарския г. М. Месудовъ — 5 дни, на Русенския г. К. Емурловъ — 5 дни, на Къзълагашкия г. К. Илиевъ — 2 дни, на Карнобатския г. М. Цанковъ — 3 дни, на Софийския г. П. Сирака — 1 день, на Софийския г. С. Ценовъ — 1 день, на Бѣлоградчишкия г. А. Вълчевъ — 1 день и на Варненския г. Р. Узуновъ — 3 дни.

Ще пристѫпимъ къмъ дневния редъ — продължение разискванията по одобрение указа за затварянето на Университета за 6 мѣсеца.

Има думата г. Министърътъ на търговията и земледѣлието.

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Г-да народни прѣдставители! Вчера имахъ честьта да изложа по кои причини указътъ, който е прѣдставенъ на одобрението на Народното събрание, е законно издаденъ. Обяснихъ, че условията, прѣдвидени въ чл. 47 на конституцията, сѫ на лице и че ще бѫде отрицание на самата конституция, ако не се подчинимъ на прѣдписанието на чл. 49, въ който е казано, че само Народното събрание е сѫдия да рѣши, да-ли сѫ спазени всички формалности при издаването на указа, че, слѣдователно, мнѣнието на когото и да е отъ насъ за сѫществуването или не на условията по чл. 47 нѣма абсолютно никакво значение, щомъ Народното събрание одобри мѣрката на правителството. Имахъ честьта да обясня тоже, че както е отрицание да не се вземе въ съображение чл. 49, когато се обсѫжда законъ, издаденъ по чл. 47, така и че е противоконституционно да се отрича свещеностьта и неприкосновеностьта на особата на Княза само затова, защото, по мнѣнието на едно частно лице, управлението не е конституционно, или не е парламентарно. Ако се допуснѣше, че едно управление е лошо — а всѣко правителство може да има грѣшки, всѣко едно правителство подкача да управлява съ съчувствието на общественото мнѣние и пада отъ власть,

когато не се ползува съ поддръжката му — ако се допусне въ даденъ моментъ, че едно правителство злѣ управлява, щомъ то се намира подъ контрола на Народното събрание — по изискванията на парламентарния режимъ — и подъ контрола на Княза — въ силата на конституционния режимъ — ако не бѫде отстранено това министерство отъ коя да е отъ двѣтѣ суверени власти, това още не ни дава право да отрицаваме изричнитѣ постановления на единъ членъ отъ конституцията, това още не дава право ни на единъ български гражданинъ да се обяви революционно противъ съдържанието на чл. 8, който третира за неприкосновеността на личността на Княза. Не само мнѣнието на г. Данева и г. Цанова, нека бѫде мнѣнието и на болшинството отъ българскитѣ граждани, че управлението е лошо, ще дойде моментъ, когато правителството ще бѫде смѣнено. Може да бѫде грѣшка ненавременното смѣняване, но това не ни позволява да отричаме изричнитѣ постановления на конституцията. Защото, желаемъ ли да проповѣдваме строгото приспособление на основния законъ, ние трѣбва да му се подчиняваме. Нѣма другъ начинъ да се съди за правилността на управлението, за факта, да-ли се ползува то съ довѣрието на народа, освѣнъ начинътъ, изложенъ въ конституцията и въ законитѣ. За извѣстни умове, прѣдписанието на избирателния законъ, споредъ който изборитѣ се провѣряватъ отъ Народното събрание, може да е неправилно — нека ратуватъ тия умове за измѣнението на избирателния законъ, нека повѣрятъ на друга нѣкоя власть контролирането правилността на изборитѣ; но дотогава, докогато този законъ е законъ, нѣма друга мѣрка, нѣма другъ критериумъ, и Народното събрание е, което ще се произнася, да-ли болшинството произхожда отъ народа или не. Речемъ ли да се отклонимъ отъ прѣдписанията на конституцията, ние ще влѣземъ въ понятия не само неправилни, но въ понятия анархически.

Ние чуваме тукъ да се говори за недостатъци на управлението, защото то прѣдставлявало личния режимъ. Въ какво се състои единъ личенъ режимъ? — Ако Държавнитѣ глава не обръща внимание на изказаната воля на народното прѣдставителство, или оставя на страна тази воля и назначи министритѣ по свое усмотрѣние, това е, което нашитѣ противници наричатъ личенъ режимъ. Азъ имахъ случай вчера да кажа, че въ страни съ развито парламентарно управление волята на монарха понѣкога се проявява въ съставянето на министерствата, защото при образуването кабинета на лордъ Розбери въ Англия и послѣднитѣ двѣ-три години въ Франция волята въ единия случай на краля, въ другия случай на прѣдсѣдателя на републиката, е упражнила сериозно влияние въ състава на правителствата. Отъ това не се измѣня режимътъ отъ парламентаренъ на личенъ и всѣки ще нарече смѣшно твърдѣнието, че въ Англия режимътъ е прѣстаналъ да бѫде парламентаренъ, а е станалъ личенъ. Тази воля, това влияние въ извѣстни страни може да се упражни по-малко, въ други — повече. Това зависи отъ възпитанието на народа, отъ начина, по който той упражнява парламентарното управление.

За да се убѣдите, че частнитѣ сѫжденія за личния режимъ не сѫ нищо друго, освѣнъ проповѣдвания противъ конституцията; за да се убѣдите, че тѣзи господа, които наричатъ нашитѣ дѣйствия, взети на основание конституцията, произволъ, се въоржаватъ противъ изричното прѣдписание на конституцията, когато ни говорятъ за личния режимъ — вземете въ съображение какво е ставало откакъ Князътъ е дошълъ въ България. Първото министерство бѣше министерството на Стамболова — не можеше да става споръ за него, въ ненормално врѣме: първиятъ регентъ трѣбваше да състави министерството. Стамболовъ падна на 1894 г. и властьта се повѣри въ рѫцѣтѣ на Стоилова — не на народната партия, народна партия до него моментъ не сѫществуваше, покойниятъ Стоиловъ принадлежеше на консервативната партия, отъ която не бѣше останалъ поменъ, а лично на Стоилова. Много партии нарекоха режима на Стоилова личенъ режимъ. Народнящитѣ сега протестиратъ и заявяватъ, че съставянето на правителството, както то се образува въ 1894 г., е било не само конституционно, но и парламентарно. Г-нъ Цановъ не е прѣстаналъ да обвинява това правителство, че е лично, че изхожда отъ личната воля на Държавния глава. Г-нъ Даневъ лично може да не е подписвалъ статии, но неговата партия не прѣставаше да обвинява, че цѣлото правителство се състои отъ хора на двореца. Между тѣмъ, каква е истината? Правителството на Стоилова бѣше конституционно, защото бѣше назначено отъ Княза. Бѣше ли то парламентарно? Нека вземемъ тезата на приятелитѣ на Стоилова. Покойниятъ министъръ-прѣдсѣдатель бѣше посоченъ на Държавния глава отъ общественото мнѣние. Не бива да се отрича, че Стоиловъ стоеше на чело на слѣтата тогава опозиция. Казахъ ви прѣди малко: всѣко едно правителство има моменти на популярность, има моменти, въ които народното довѣрие го напуща. Безъ съмнѣние, управлението на Стамболова, продължено толкова врѣме, бѣше докарало въ общественото мнѣние понятието, че туй управление трѣбва да се измѣни, и конституционното министерство, съставено отъ Стоилова, се посрѣщна съ съчувствие отъ общественото мнѣние. Но защо бѣше посочена, отъ кого бѣше посочена личността на Стоилова на Държавния глава: отъ съединената опозиция ли? Отъ общественото мнѣние ли? Кой бѣше Стоиловъ? Шефъ на партия не бѣше; не бѣше ратувалъ противъ режима на Стамболова. Всѣкога, когато имаше да извлича облага, ползувалъ се е отъ този режимъ. Не само е билъ два пѫти министъръ при Стамболова, ами Стоиловъ е министърътъ на правосѫдието, който

пръвъ въведе цензурата на печата въ България — тя е въведена по рѣшение на Министерския съвѣтъ, наистина, но по прѣдложение на министъръ Стоилова.

Отъ дѣсницата: Вѣрно!

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Какви бѣха, слѣдователно, титритѣ на Стоилова, да излѣзе на чело на една опозиция? Истината е слѣдующата. Понеже врѣмената бѣха още ненормални, понеже Князътъ не бѣше още припознатъ отъ силитѣ, понеже една-двѣ партии бѣха обявени противъ него, понеже тѣ поддържаха единъ безуменъ принципъ, зарадъ който трѣбва да се червятъ, зарадъ който ще оставятъ едно петно за своята честь, че, съгласно постановленията на Берлинския договоръ, Българскиятъ князъ не може да бѫде князъ, ако той не бѫде утвърденъ отъ силитѣ — а човѣкъ, който милѣе за независимостьта на българския народъ, трѣбваше всѣкога да поддържа принципа, че Българскиятъ князъ е князъ, когато го избере българскиятъ народъ, утвърдятъ ли го, или не великитѣ сили... (Бурни ржкоплѣскания отъ дѣсницата) Азъ съмъ увѣренъ, обаче, че тия заслѣпени политикани не съзнаваха грѣшката, която вършеха; тѣ бѣха възпитани въ друга атмосфера; тѣ бѣха чадо на дѣйствия, които вършеха сами, или тѣхни прѣдшественици, и не разбираха каква врѣда нанасятъ и на националенъ престижъ, и на висши интереси на българския народъ, като поддържатъ такава теза. Както и да е, на 1894 г. имаше партии, обявени противъ Княза. Не можеше, слѣдователно, Князътъ, отъ когото се очакваше да събори Стамболова, да повѣри властьта въ ржцѣтѣ на свои врагове; не можеше Князътъ да повѣри властьта въ ржцѣтѣ на Каравелова, който бѣше въ затвора, нито въ ржцѣтѣ на Цанкова, който бѣше въ изгнание — доброволно изгнание, никой не го е гонилъ; доброволно изгнание съ богата пенсия, въ всѣки случай изгнание. Трѣбваше да се обърне до лицата, които се намираха тукъ, въ България. И опозицията отъ опортюнизъмъ, за да може да склони Княза да отнеме властьта отъ ржцѣтѣ на Стамболова и да я повѣри нѣи, трѣбваше да избере лице, което се ползува съ абсолютното довѣрие на Княза. Стоиловъ бѣше, слѣдователно, лицето, посочено не отъ общественото мнѣние, а посочено като лице вѣрно на Държавния глава. Какво ми говорите за личенъ режимъ? Ако има нѣкѫдѣ да се е проявилъ личниятъ режимъ, както вие го разбирате, и ако може да се говори за такъвъ, то би билъ този случай. Обаче азъ и тамъ отричамъ. Държавниятъ глава, като ще смѣня едно правителство и като ще го замѣстя съ друго, ще се отнесе до едно политическо лице. Това политическо лице ще състави правителство, което прѣди всичко трѣбва да се ползува съ довѣрието на Княза. Общественото мнѣние въ дадения моментъ не знаемъ накѫдѣ клони. И понеже тогава още нѣмаше редовно парламентарно управление, оставаше да се допита Князътъ и до народа. И дѣйствително министерството на Стоилова се явява и казва: съ довѣрието на Княза ние се ползуваме — той е едната часть отъ суверената властъ въ България; сега остава да искаме довѣрието на народа. И произведе избори. Какъ ги произведе, то е друга работа, въ всѣки случай се яви съ едно болшинство и заяви, че се ползува съ довѣрието и на народа. Въ страна, дѣто може да се подозира, че общественото мнѣние, макаръ да изразява довѣрие, но законниятъ му прѣдставитель, Народното събрание, му отказва това довѣрие една-двѣ години по-сетнѣ, единственятъ начинъ да се провѣри, да-ли едно правителство се ползува още съ поддръжката на българския народъ, е да се прибѣгне до самия този народъ. Това поучение извличаме не само отъ здравия разумъ, но и отъ изричното прѣдписание на конституцията, защото основниятъ законъ прѣдвижда случай, въ който правителството би се ползувало съ довѣрието на Короната, но не и съ довѣрието на народното прѣдставителство. Въ такъвъ случай Князътъ може да разтури Народното събрание, да свика народа на избори и нека се произнесе още единъ пѫть, да-ли вѣрва или не вѣрва на правителството, да се произнесе между Народното събрание и правителството. Даже на теория нищо не прѣчи на върховната княжеска власть да разтури и втори пѫть Камарата, въ случай че сподѣля мнѣнието на разтурената; но нѣма никакво съмнѣние, че въ практическата политика единъ пѫть разтуренъ парламентътъ, произнесе ли се противъ правителството, което е прѣдизвикало туй разтуряне, това трѣбва да се счита за разумнитѣ политици достатъчна провѣрка, една присѫда, за която вече ще се държи смѣтка.

Второто министерство подиръ Стоилова бѣше кабинетътъ на Грекова. Понеже на 1899 г. за пръвъ пѫть се произведоха избори по новия избирателенъ законъ, попаднаха въ Камарата всички опозиционни шефове и всичкитѣ членове на опозицията се нахвърлиха пакъ съ сѫщитѣ обвинения: „Вие, г-нъ Грековъ, заедно съ Вашия другарь г. Радославовъ, сте плодъ на личния режимъ.“ Никой не отричаше тогава правото на Държавния глава да събори правителството на Стоилова — всички тия господа признаватъ, че народняшкото правителство трѣбваше да се махне — но всички твърдѣха, че общественото мнѣние е било въ тѣхна полза. Какво непарламентарно има въ съставянето на това правителство? Волята на Държавния глава е била да повѣри властьта въ ржцѣтѣ на единъ политически мѫжъ, който, облегнатъ на една партия, бѣше натоваренъ да води прѣговори не съ Радославова, а съ партиитѣ, съ които би могълъ да се споразумѣе. Въ партията на г. Данева е имало разногласие, но вѣрвамъ твърдо, че ако министерството се съставѣше единъ день по-късно, намѣсто радославиститѣ, цанковиститѣ щѣха да бѫдатъ съ Грекова. Въ всѣки случай, една часть отъ приятe-

литѣ на г. Данева поддържаха коалицията съ Грекова. Но Грековъ дойде съ Радославова. Режимътъ е личенъ! Ако бѣха влѣзли г. г. Даневъ и Людскановъ, режимътъ щѣше да бѫде парламентаренъ. Какво измѣнение има? Правителството сѐ щѣше да бѫде отъ двѣ партии, сѐ сѫ поканени на чело политически мѫже, които иматъ задъ себе си партии, малобройни или многобройни, но на всѣки случай основаватъ се на часть отъ общественото мнѣние. Като се произведатъ изборитѣ, ще видимъ, да-ли болшинството на общественото мнѣние прѣдставляватъ или меншеството.

Слѣдъ туй се състави едно чисто парламентарно министерство — министерството на Тодора Иванчовъ, защото, безъ да се разтури Камарата, слѣдъ оставката на Грекова, той само можеше да има болшинство. Подиръ туй иде прѣходното министерство на Генералъ Рача Петровъ и послѣ на г. Каравелова. Министерството на Рача Петровъ бѣше прѣходно, неговата мисия бѣше да се свикатъ избирателитѣ и да видимъ тѣ, безъ да ги опрѣдѣля Държавниятъ глава, на кои лица ще посочатъ, които ще се натоварятъ да съставятъ правителство. Избра се една разнородна камара. Събраха се на събрание опозициитѣ на тогавашното правителство и рѣшиха, че могатъ да работятъ заедно. Първото лице, което се прѣдложи за министъръ-прѣдсѣдатель, бѣше г. Иванъ Евстратиевъ Гешовъ, и Каравеловъ, съ свойствената си откровеность, заяви: Подъ Гешовски сой не мога да влѣза; нека бѫде Стоиловъ политически мѫжъ, но съ Гешова не се съгласявамъ.

Н. Цановъ: Тъкмо противното!

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Вие да разправяте на шапката ми; вѣроятно, не сѫ ви обаждали, какво вършатъ шефоветѣ. — Затуй коалицията рѣши да прѣдстави за министъръ-прѣдсѣдатель Стоилова. Даже желанието на Каравелова бѣше да бѫде избранъ за прѣдсѣдатель на Народното събрание. Но Стоиловъ, посоченъ отъ три партии, не биде приетъ, а се възложи съставянето на министерството на Каравелова.

Н. Цановъ: Стоиловъ не бѣше поканенъ, защото не бѣше депутатъ.

Прѣдсѣдательтъ: (Звъни) Г-нъ Цановъ! Моля Ви се, не прѣкъсвайте министра.

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Г-нъ Цановъ! Това, което Вие казахте, азъ щѣхъ да го кажа подиръ една минута. Недѣйте се дразни, защото всѣки ще разбере, че Вие сѐ не сте правъ Стоиловъ, посоченъ отъ коалицията, не биде приетъ за министъръ-прѣдсѣдатель, и това бѣше съвършено парламентарно, защото той не бѣше избранъ за народенъ прѣдставитель. Но ако да бѣше приетъ за министъръ-прѣдсѣдатель и коалицията го поддържаше, щѣше ли да бѫде правителството непарламентарно? — Не, защото това правителство би се ползувало съ болшинство въ Народното събрание. Състави се министерството на Каравелова. Личенъ ли бѣше режимътъ тогава? — Не. Ние още тогава признахме и заявихме, че правителството не само е парламентарно, но съобразно съ желанието на българския народъ. Между тѣмъ, това е единственото правителство, за което крайната лѣвица признава, че е парламентарно; всички други сѫ били плодъ на личенъ режимъ. И за него, и за най-парламентарното може да възникне въпросъ, и ако имахме способностьта да си кривимъ душата, както нѣкои наши противници, можехме да поддържаме и тогава и сега, съ толкова же силни аргументи, че кабинетътъ на Каравелова не е плодъ на народното довѣрие, не е парламентарно правителство, а на личния режимъ, защото неговата личность бѣше наложена на коалицията. За правителството на г. Данева, съставено подиръ това, г. Цановъ не се е стѣснявалъ да заяви, и прѣди два дена пакъ го каза, че се е съставило по начинъ непарламентаренъ. Защо? Коалиционното министерство бѣше бламирано и си подаде оставката. Това е парламентарно. Държавниятъ глава трѣбваше да се отнесе до нѣкого. Кой бѣше аргументътъ, който ни прѣдстави тукъ г. Даневъ? Понеже е прѣдставитель на най-силната група въ Народното събрание, Князътъ му повѣри властьта. Той нѣмаше болшинство. Гласуването на двѣ дванайсетини отъ бюджета доказа, че не се е ползувалъ съ довѣрието на българския народъ, и той прибѣгна до онова срѣдство, по прѣдписанието на конституцията, което му дава право да прѣдложи на Князя да разтури Камарата и да попита народа, да бѫде той сѫдия между правителството и Народното събрание. И г. Даневъ, на основание личната воля на Държавния глава, безсъмнѣно по правилата на парламентарния режимъ, но, въ всѣки случай, по посока отгорѣ, състави министерство, разтури Народното събрание и послѣ дойде тукъ съ едно болшинство безцвѣтно, некакво, едва съ нѣколко гласа, и при всичко това има смѣлостьта днесъ да поддържа, че днешниятъ режимъ е личенъ, когато Народното събрание прѣдставлява едно огромно болшинство за правителството. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Д-ръ С. Даневъ: То не е само по отношение на васъ. Не сте ме разбрали. Азъ говорихъ въ много по-общи термини.

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Подиръ малко, когато чуете заключението ми, ще видите, че азъ изразявамъ Вашата мисъль. Потърпете, моля Ви се. Искамъ да добавя само слѣдующето: че както г. Цановъ, тъй и г. Теодоровъ, за правителството на г. Данева отричатъ да е било съставено парламентарно, както отричатъ, че е паднало парламентарно, при всичко че по-голѣмата часть отъ дѣятелностьта на правителството на г. Данева се състоеше въ даване и оттеглюване на оставки.

Идва най-послѣ и днешното правителство, за което всички обвинения се сипятъ отъ нашитѣ противници. Заключението, което се налага отъ тоя обзоръ, какво е? То е, че когато народняцитѣ сж на власть, режимътъ за тѣхъ е парламентаренъ; (Смѣхъ) когато г. Даневъ е на власть, режимътъ за него е парламентаренъ; когато Караveловъ е на власть, режимътъ е парламентаренъ за г. Цанова, а когато тия господа не сж на власть, режимитѣ сж лични. Това сж лични ваши сжждения, това сж субективни възгрѣния и безсъмнѣно пристрастни, защото само за себе си вие се произнасяте, че сте били законно поставени на тая маса да управлявате България. То е не повече, не по-малко, усопшата политика на г. Цанкова. Въ продължение на толкова години г. Цанковъ води борба противъ неприкосновеността на личността на Княза и плодъ на тая нещастна борба бѣше позорната дата 9 августъ. Слѣдъ туй г. Цанковъ води борба, за да бжде припознатъ Българскиятъ князъ, прѣди всичко, отъ силитѣ и тогава да може да дойде да царува. Най-послѣ, слѣдъ като му се допусна да дойде да живѣе въ България, още въ Бѣлградъ възвѣсти на вѣстникаритѣ, които отидоха да го посрѣщнатъ: едно е нашето знаме — да се покръсти въ православната вѣра прѣстолонаслѣдникътъ. Въ 1896 г. това нѣщо стана при режима на правителството на покойния Стоиловъ. Всѣки очакваше, че г. Цанковъ ще ржкоплѣщи, но неговиятъ органъ изсипа всичкитѣ хули, които съдържаше лексиконътъ на драскачитѣ му, за да осжди правителството. Лично г. Цанковъ обруга генералъ Комарова, чѐ е поддържалъ, че е станалъ причина да се покръсти прѣстолонаслѣдникътъ. Какво е заключението? Да се покръсти прѣстолонаслѣдникътъ, но да бждемъ ние на власть. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата) И консекрецията на тая политика е, че отъ тази трибуна, когато той бѣше избранъ за прѣдсѣдатель на Народното събрание, каза: до днесъ, момчета, България е била потисната, общественото мнѣние прѣзрѣно, всички режими сж били тиранически, но днесъ настжпи конституционно-парламентаренъ режимъ и азъ, Драганъ Цанковъ, благодаря на Княза, че допусна такъвъ режимъ, сир., че ни докара на власть. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Ето до какви фатални заключения ще дойдемъ, ако се отклонимъ отъ границитѣ, които ни налага конституцията. Тази конституция ни задължава да сждимъ за тълкуването на чл. 8, както той е писанъ. Никакви частни мнѣния на г. Данева, на г. Теодорова, на г. Цанова не могатъ да ги освободятъ, като български граждани, отъ задължението да почитатъ чл. 8 отъ основния законъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата) Ако вие намирате, че този членъ не е умѣстенъ, ако вие намирате, че Българскиятъ държавенъ глава има прерогативи, има и длъжности, и се лишава отъ прерогативитѣ си, когато не си изпълнява длъжността, тогава трѣбва да бждете послѣдователни — едно отъ двѣтѣ: или ще признаете тази доктрина за всѣки членъ отъ конституцията, или ще искате измѣнението ѝ. Въ конституцията изрично е казано, че никаква прѣдварителна цензура не се допуска на печата. Но ако се намѣри нѣкое правителство и ви рече: да, печатътъ е свободенъ, прѣдварително цензура не се допуща, но тоя печатъ е дъленъ да морализира обществото; и понеже азъ намирамъ, че той днесъ развращава народа, налагамъ прѣдварителна цензура. Ако такъвъ езикъ държатъ реакционеритѣ, вие казвате: потжпквате конституцията; когато вие, крайнитѣ демократи, държите такъвъ езикъ по чл. 8 отъ конституцията, и ние ви отговаряме, че нарушавате конституцията. Ако вие заявявате, че имате право да се борите съ всички срѣдства, когато не се прилага конституцията, и ние имаме право да ви кажемъ, че когато вие отричате чл. 8 отъ конституцията, и ние имаме право да се защищаваме само съ половината отъ срѣдствата, съ които се защищава републиканското правителство на Франция противъ крайната дѣсница. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата) Но ако вие сте убѣдени, че чл. 8 отъ конституцията, или пъкъ другъ нѣкой членъ трѣбва да има санкция, ратувайте за измѣнението на конституцията; тамъ ще се срѣщне вашето мнѣние съ нашето, тамъ ние ще споримъ въ печата, въ Народното събрание, и когато вашата идея възтържествува, ще се постигне това измѣнение на конституцията. Вие това не вършите. Вие се продавате за строги конституционисти, за вѣрни привърженици на основния законъ; тогава ще се подчинite, както на тия членове, които ви даватъ право, така и на онія, които ви налагатъ длъжности.

Г-нъ Даневъ се очудва, че българскиятъ народъ не стои на онази висота, щото да упражни парламентарния режимъ тъй, както е изложенъ въ духа на нашата конституция. Спирамъ се една минута на тѣзи думи на почитаемия бившъ министъръ-прѣдсѣдатель, защото не желая да остане въ мисълта ми нѣщо тъмно и защото най-малко желая да си помислите, слѣдъ като изговоря, че въ моята аргументация има софизми. Едно мнѣние, което често се изказва въ печата, чувалъ съмъ го и тукъ, и което не е лишено отъ правдоподобность, то е, че въ други парламентарни страни народнитѣ прѣдставителства създаватъ болшинствата и тѣ налагатъ правителството, а въ България правителствата създаватъ болшинството. И много често даже се е казвало — тая е разликата между една Англия и една България — правителството има възможность у насъ да създаде болшинството. Не отричамъ, че това е вѣрно. Коя е причината за това? — Причината е, че макаръ въ Англия конституционниятъ режимъ да е въ сила отъ столѣтия, макаръ парламентарниятъ режимъ да владѣе повече отъ столѣтие, пакъ тамъ личната воля на монарха се проявява и въ ржководенето на външната политика, и въ съставянето на правителствата. Но въ Англия властьта нѣма никакво влияние въ изборитѣ. Въ Италия, страна съ много по-младъ конституционализъмъ и парламентаризъмъ, никога не

се е избирало народно събрание противъ правителството. Камарата е събаряла правителството, но всѣкога слѣдъ изборитѣ, слѣдъ като народнитѣ прѣдставители се обезпечатъ за мандатитѣ си. Но никога въ Италия не е избрано народно събрание, което да даде болшинство противъ правителството. Коя е причината? — Защото народътъ още не е достатъчно възпитанъ въ парламентаризъмъ. Въ Франция, ако послѣдното министерство, туй, което бѣше прѣди Сариена, бѣше произвело изборитѣ, нѣма съмнѣние, че днешното болшинство нѣмаше да излѣзе въ народното събрание. И приятелитѣ на г. Рибо, умѣренитѣ републиканци, му натякватъ за погрѣшката, като най-крупна политическа грѣшка, натякватъ му за факта, че той прѣдизвика падането на г. Рувие, защото г. Рувие бѣше неговъ приятель, а за министъръ на вътрѣшнитѣ работи бѣше г. Дюбиеръ, който нѣмаше силната ржка на Клемансо. Г-нъ Рибо събори прѣдишния кабинетъ, прибърза, като мислѣше да дойде на власть съ своитѣ приятели. Дойде за министъръ вече г. Клемансо, който не се свѣни да каже въ камарата на г. Жореса: ако вие, радикалъ-социалиститѣ, и вие, социалиститѣ, сме толкова силни, ако умѣренитѣ републиканци сж изгубили толкова гласове, това се дължи на факта, че при изборитѣ азъ, Клемансо, бѣхъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата) И умнитѣ хора въ странство не отричатъ такива всеизвѣстни работи. Защото за никого не е тайна, че въ републиканска Франция, дъщерята на великата революция, макаръ да владѣе парламентаренъ режимъ, при произвеждането на изборитѣ правителството има голѣмо влияние. Може това влияние да не е толкова силно, колкото въ Италия, но сигурно не е силно, колкото въ България; може то да дава 10—15%, правителството, и то съ своята партия, да добавя останалото; въ България може да дава 40%, но вината за това е въ положението на България. Какво се чудите, г-нъ Даневъ, че ставатъ такива работи въ една млада държавица, за която свободниятъ животъ не датира повече отъ 30 години, а парламентарниятъ режимъ не повече отъ 8 години — защото азъ считамъ парламентарния режимъ отъ момента, когато се приложи въ сила новиятъ избирателенъ законъ? Какъ искате да узрѣе толкова скоро тоя народъ? Нѣма никакво съмнѣние, че по-нататъкъ парламентаризъмътъ ще се усилва; не подлежи на съмнѣние, че вмѣсто да се посочватъ лица, и тѣ да дирятъ довѣрието на народа, прѣдварително народътъ ще се изказва, общественото мнѣние ще намѣри срѣдства; общественото мнѣние ще израсне, за да си наложи гласа, който никой не му отрича. Какво се изисква за това? Ние въ единъ кратъкъ периодъ, по отношение на парламентарното управление, сме напрѣднали повече, отколкото други държавици въ нашитѣ условия. И то е даже чудно. Нѣма освѣнъ да чакаме течението на врѣмето, а ние отъ своя страна, правителството и опозицията — защото и правителството и опозицията иматъ да играятъ важна роль въ възпитанието на народа — да помагаме на тоя народъ, колкото е възможно, да се възпита въ духа на парламентарния режимъ. А вие какво вършите вчера и завчера тукъ? Вие проповѣдвате на народа да не се води по конституцията. Спомнете си, г-нъ Даневъ, че когато Вие, въ Вашето управление, бѣхте принудени да вземете една крута мѣрка — да разтурите македонския комитетъ и да обуздаете дѣятелитѣ на тоя комитетъ — всичкитѣ тия господа се нахвърлиха отгорѣ Ви и всичкитѣ Ви обвиниха, че нарушавате, че тъпчете конституцията.

Н. Цановъ и Т. Влайковъ: Не е вѣрно; ние го подкрѣпихме и отъ трибуната, и вдигнахме ржка.

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Ако вие сте го подкрѣпили, това ви прави честь. Може би въ мотивитѣ ви да е имало и други съображения, но, въ всѣки случай, това ви прави честь. Не забравяме другитѣ партии, не забравяме г. Теодорова, който взе думата и който говори изрично противъ васъ. Намѣри се единъ отъ некрайнитѣ партии, който да ви подкрѣпи, той бѣше г. Петковъ; той излѣзе и заяви: съблюдили ли сте или не формитѣ, които прѣдписва конституцията, въ всѣки случай, вие, като правителство, сте изпълнили длъжностьта си, вие бѣхте длъжни да прибѣгнете къмъ тая крайна мѣрка, която е непопулярна, и заради туй азъ, водительтъ на една опозиционна партия, която нѣма какво да спечели съ тази декларация, присъединявамъ се къмъ васъ, гласувамъ, и не само гласувамъ, ами излизамъ изрично да го кажа. По такъвъ начинъ се възпитава народътъ въ конституционенъ режимъ. (Ржкоплѣскания отъ дѣсницата) Какво направихте Вие; съ какво отплатихте тази подкрѣпа на единъ Вашъ противникъ, Вие, г-нъ Даневъ? — Възползувахте се отъ първия случай, за да излѣзете да наречете произволъ едно дѣйствие на правителството, което се основава на конституцията, безъ да си дадете трудъ да прочетете чл. 49 отъ тази конституция. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Д. Милковски: Вѣрно!

Д-ръ С. Даневъ: Азъ съмъ най-легалниятъ противникъ на правителството 4 години вече. Моето убѣждение е, че въ дадения случай дѣйствието не бѣ правилно.

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Желаемъ ли парламентарниятъ режимъ да се развива, тогазъ не само трѣбва да имаме търпѣние, но съ всичко, което е въ нашитѣ сили: съ гласуването си, съ думитѣ, които произнасяме, съ това, което пишемъ, съ проповѣдитѣ въ народа въ врѣме на изборитѣ — защото тѣ сж, които най-много възпитаватъ населението — трѣбва да бждемъ коректни; да посочваме на правата, но да посочваме и на длъжно-

ститѣ на гражданитѣ и да не се отличаваме съ това раболѣпие, което състои само въ ласкание на тълпата. Единъ политически мжжъ, който има съзнание за своитѣ длъжности, дължи на своя народъ истината; ония, които го ласкаятъ, може да сж негови слуги, но не сж му приятели. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Сега, г-да народни прѣдставители, за да свършимъ съ този дълъгъ споръ, позволете ми да кажа нѣколко думи върху самата работа, която се третира въ указа, прѣдложенъ на вашето одобрение. Но какъвъ начинъ възникна скандалътъ на 3 януарий? Министерството на народното просвѣщение, или комисията на Театра — не зная добрѣ — бѣше изпратила на всички покани, включително и поканитѣ на студентитѣ; 30 билети бѣха дадени на учащата се младежь и студентитѣ отъ разнитѣ факултети бѣха се събрали и теглили вече жрѣбие.

Н. Апостоловъ: 120 билети бѣха дадени на студентитѣ.

Т. Бърдаровъ: 60.

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Не е важна цифрата, че били 30, или били 60. Важното е, че всички факултети, освѣнъ юридическия, бѣха приели да присжтствуватъ, бѣха теглили жрѣбие и посочили, слѣдователно, на лицата, които ще взематъ поканитѣ и ще влѣзатъ въ Театра. Въ юридическия факултетъ не всички студенти, но студентитѣ отъ кржжока на народнящитѣ и на широкитѣ социалисти се събрали и рѣшили да не взематъ участие; изпращатъ една комисия при другаритѣ си отъ останалитѣ факултети, и прѣдъ видъ на свършения фактъ, че се е теглило вече жрѣбие, отправятъ се къмъ тѣхъ, както всѣки може да се отправи къмъ млади хора: „Нѣмате ли вие доблесть; какъ ще станете блюдолизци; какъ ще станете лакеи; нѣма ли у васъ демократизъмъ?“ И като млади хора, съ великодушни идеи, малко-помалко се съгласяватъ и рѣшаватъ да взематъ участие въ една манифестация, скроена отъ други, подбутната, може би, отвънъ, но, въ всѣки случай, лекоумно се съгласяватъ да взематъ участие въ тази манифестация. Тя отпослѣ дегенерира до оскръбление на Държавния глава, което показва какъ леко може да се увлича младежьта въ крайни мѣрки, което доказва, какво е общото състояние на духа въ тази учаща се младежь. Оскръбленията, нанесени на другитѣ граждани, въпрѣки най-елементарното благоприличие, въпрѣки свободата на улицата, която се налага на всѣки гражданинъ — защото всѣки има право да се разхожда по софийскитѣ улици и да изисква, щото да го зачитатъ, да не го оскърбяватъ, да не го освиркватъ — оскръбленията, казвамъ, сж се отнесли, прѣимуществено, до офицерството, сир. до армията. Това е изражение на теорията, която нѣкои хора не се уморяватъ да проповѣдватъ между нашата младежь — теорията на антимилитаризма.

Кои сж причинитѣ, за да може единъ младежъ да достигне до тѣзи крайности? Нѣкои отъ нашитѣ противници ни казватъ, че негодуването противъ правителството е толкова накипѣло, щото всѣки единъ щѣше да се изкаже противъ васъ, и учащитѣ се млади хора се принудиха да ви освиркатъ. Между тѣмъ, оскръбленията не се отнасятъ до правителството; между тѣмъ, за това негодуване сжщитѣ оратори ни говорятъ отъ първия день, когато стжпихме на власть. Причинитѣ сж, че се е създала една зловрѣдна атмосфера въ много учебни заведения, и особено въ Висшето училище. Младитѣ хора сж жадни за наука; тѣ биха отдали всичката си дѣятелность да служатъ на тази наука, ако да можеха да я намѣрятъ, било въ Университета, било въ дружества, било въ други нѣкои заведения, кждѣто да изхабятъ многото си енергия, ако да можеха да намѣрятъ срѣдство, щото да използуватъ своята ревность и да обогатятъ своитѣ познания. Но тамъ е именно вината на Университета, че додѣто, отъ една страна, извѣстни хора се трудятъ за науката, додѣто ние виждаме сборника на семинара по филология, който доказва, че подъ ржководството на единъ дѣйствително учепъ мжжъ, който прави честь на българската литература, г. Милетичъ, младитѣ хора изкарватъ цѣнни трудове, отъ друга страна, виждаме професори съвършено неподготвени, влѣзли въ Университета изключително отъ партизански фаворитизъмъ и които се занимаватъ съ всичко друго, освѣнъ съ разпространението на науката. Ако вие въ Университета не сте въ състояние да обаете тѣзи младежи, ако вие въ Университета не можете да имъ приковете вниманието и дѣятелностьта, нѣма никакво съмнѣние, че тѣ ще дирятъ дѣятелность другадѣ. И азъ ви увѣрявамъ, г-да, че сжщитѣ мисли сж вълнували и мене, когато се върнахъ отъ странство; азъ жаднѣехъ да видя нѣкое научно дружество, кждѣто да мога да отида да се просвѣщавамъ, кждѣто да мога да намѣря просторъ за своята амбиция, да мога да говоря, да мога да пиша и скърбѣше ми сърцето, когато видѣхъ, че единственото поприще, кждѣто могатъ да се отличатъ млади, даровити и енергични хора, е политиката. Въ други държави политиканствуватъ само ония, които могатъ и трѣбва да се занимаватъ съ политика. У насъ всѣки младъ човѣкъ е принуденъ да се впусне въ тая хлъзгава почва. И ако младитѣ хора не сж достатъчно подготвени, за да могатъ сами да устоятъ, ако не виждатъ прѣдъ себе си доста кариери, за да намѣрятъ поминъкъ и удовлетворение на своята амбиция, ако надъ тѣхъ не се упражнява онзи надзоръ, който трѣбва да дѣйствува въ тѣхна полза, да ги ржководи къмъ добритѣ цѣли, нѣма никакво съмнѣние, че тѣ ще се впуснатъ въ най-долната, въ площадната политика, въ уличнитѣ манифестации.

Автономията на Университета, за която г. Теодоровъ ни говори, че е едно безспорно добро — при всичко че е гласувалъ по принципъ противъ всичкитѣ законоположения, прѣдставени отъ бившия

министърът г. Шишмановъ — автономията на Университета се даде не за зло, а се даде за добро. Важно е да видимъ какъ тя е използувана. Когато намъ ни казвате, вие нѣмате право да посѣгате на студентитѣ, които не сж взели участие въ манифестацията; когато ни твърдите, че ние нѣмаме право да отчисляваме професори, които не могатъ да се солидаризиратъ съ една улична манифестация на нѣкои ученици, прѣпоржчвате ни, че трѣбваше да се обърнемъ до академическия съвѣтъ, който, въ съзнание на своитѣ длъжности, щѣше да наложи приличното наказание, щѣше да намѣри санкцията и щѣше да обуздае занапрѣдъ младежитѣ. Какво направи този академически съвѣтъ съ автономията си? Първо — вие всички, безъ съмнѣние, сте чели неговия позивъ — имало е случаи, въ които студентитѣ сж се провинявали въ манифестации, било противъ правителството, било противъ професоритѣ. Никждѣ не е казано въ правилника, основанъ на чл. 60 отъ закона за Университета, че професоритѣ могатъ да затварятъ Университета, но тѣ отидоха и дотамъ, и свършено естествено. Университетътъ може да се затвори по административно разпореждане, по политическа необходимость, защото може да има болесть, може да има смутове — биятъ се студенти отъ два лагера, макаръ че оставатъ другитѣ неутрални. Може всѣкога да бжде затворенъ Университетътъ отъ полицията, правителството и академическия съвѣтъ. Когато се касаеше за оскръбление, нанесено на нѣкои професори, когато се касаеше за неподчинение отъ страна на студентитѣ на разпорежданията на академическия съвѣтъ, разпореждания, които азъ одобрявамъ, законностьта на които признавамъ, наложиха се най-строги наказания. Но въ чл. чл. 11 и 12 отъ дисциплинарния правилникъ е прѣдвидено, че студентитѣ могатъ да съставятъ дружества изключително научни, и тия дружества тѣ ще ги съставятъ съ съгласието на декана и на ректора. Извънъ дружествата, студентитѣ могатъ да се събиратъ на засѣдания, на събрания, но въ всѣки случай не отъ политически характеръ. Въ продължение на мѣсеци студентитѣ се занимаватъ съ работи, които нѣматъ нищо общо съ науката. Ние четемъ въ вѣстницитѣ, че се основалъ клубъ между студентитѣ широки социалисти — академическиятъ съвѣтъ не трепва; четемъ въ вѣстницитѣ, че се основалъ клубъ на народната партия и народната партия ги приема въ своитѣ нѣдра и г. Теодоровъ въ своя клубъ чете лекции на студентитѣ противъ нѣща, които сж говорили други студенти — академическиятъ съвѣтъ не трепва. Тукъ въ скоби може да се забѣлѣжи, че водителитѣ на народната партия, когато сж подкрѣпяли политическитѣ групи на студентитѣ, сж постжпвали тъй деморализирующе както въ 1894 г., когато насърчаваха учащата се младежь противъ падналия вече Стамболовъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

П. Папанчевъ: Въ Пловдивската гимназия Вие насъсквахте ученицитѣ да биятъ учителитѣ.

Министърът Д-ръ Н. Генадиевъ: Ако единъ отъ ораторитѣ заяви тукъ, че би допусналъ на студентитѣ да манифестиратъ не противъ властвующето правителство, а да се занимаватъ съ едно бивше правителство, азъ това право отричамъ, още повече, защото, макаръ да е недостойно, макаръ да не влиза въ работата на студентитѣ, да се занимаватъ съ критикуване правителственитѣ разпореждания, има нѣкаква доблесть да нападашъ тѣзи, които сж на власть, но не само, че не е доблесть, но е подлость, когато си благоговѣлъ прѣдъ едно правителство, да го нападашъ, когато е паднало. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Отъ дѣсницата: Вѣрно!

Министърът Д-ръ Н. Генадиевъ: Виждаме, слѣдователно, академическиятъ съвѣтъ да бездѣйствува тогава, когато е трѣбвало да наложи дисциплинарни наказания на студентитѣ. Естествено, че правителството не можеше да се отнесе до академическия съвѣтъ. И апелътъ къмъ българското общество на този академически съвѣтъ, въ който е казано, че, сезиранъ, той сигурно щѣше да наложи потрѣбната санкция, е безъ съмнѣние искренъ. Г. г. професоритѣ, или тѣзи, които сж писали апела, слѣдъ като видѣха какво направи правителството, може би сега мислятъ, че трѣбва да се наложи наказание на студентитѣ, но азъ съмъ сигурно увѣренъ, че тѣ нѣмаше да го наложатъ. И доказателството намирамъ въ първитѣ редове на апела. Когато се касае за оскръблението на Държавния глава, тѣ казватъ „крайно неприлична демонстрация“, а когато се касае до указа за уволнението имъ, тѣ го наричатъ „изтръгнатъ отъ Княза подписъ за единъ поднесенъ нему чудовищенъ указъ“! (Смѣхъ въ дѣсницата)

Не подлежи на съмнѣние, че болшинството на професоритѣ сж хора на науката, хора, на които ние дължимъ всичкото си почитание, но не подлежи на съмнѣние тоже, че благодарение на тази автономия, въведоха се нѣща твърдѣ прискръбни. Ректорътъ на Университета — нѣмаше да споменавамъ личности, ако тѣхнитѣ имена не бѣха излѣзли на лице — може да бжде много добъръ човѣкъ. Не обсжждамъ статиитѣ, които той пише по конституционното право, съ които дава доказателство, че не разбира държавното право, защото то не е работа на Народното събрание. Но за да бжде приетъ за професоръ, г. Кировъ трѣбваше да прѣдстави нѣкой научень трудъ, а той прѣдставя вѣстникарски статии. А една отъ първитѣ вѣстникарски статии, написана отъ г. Кирова, може би нея да не е прѣдставилъ, е онаи, съ която поддържа, че Каравеловъ не може да бжде помилванъ, ако не даде самъ заявление до г. Стоилова. Тая статия, помѣстена въ в. „Свободно слово“, е на г. Кирова и писана по заповѣдь. И този човѣкъ, съ такива понятия за правото, вчера бѣше ректоръ на Университета! Г-нъ Кировъ може да се

занимава съ политика — това е негово право — той може да пише полемически статии — това е негово право — но дѣйствува развращающе на студентитѣ. Въ семинара, основанъ съ цѣль студентитѣ да обсѫждатъ въпроситѣ, да се обучаватъ на научна система за изслѣдване, да изолиратъ всѣки въпросъ и да го разглеждатъ конкретно, въ този семинаръ какви сѫ тезитѣ на г. Кирова? Да опишатъ студентитѣ, каква е външната политика на разнитѣ политически партии отъ освобождението досега. Може ли подобно нѣщо да се задава на студентитѣ? То е безумие! Външната политика на разнитѣ политически партии не могатъ да знаятъ студентитѣ. Елементитѣ на тая политика ще трѣбва да търсятъ въ чуждитѣ издания, а езици не знаятъ. Външната политика на разнитѣ партии сами нѣкои партии не я знаятъ въ една нова държава, въ която първитѣ министри, слѣдъ освобождението, сѫ били грамотнитѣ хора въ България. Но въ всѣки случай, ако има човѣкъ, който не може да разбере външната политика на разнитѣ партии, то е самиятъ г. Кировъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

А печалното е не доказателството за слабостьта на професоритѣ; печалното е, че по този начинъ студентитѣ тукъ се обучаватъ на една несериозна система на разсѫждение, каратъ се да партизанствуватъ. По този случай нека кажа, че пристрастията сѫ станали пословични и скандалиозни. И за да не се впущамъ въ подробности, трѣбва да ви кажа, че въ Университета бѣше въведена най-грозна фаворизация, правитѣ на румелийския зето-шуребаджанакизъмъ бѣха се въдворили най-широко въ нашия Университетъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Сега намъ ни казватъ, не можете да замѣстите професоритѣ, тъй както замѣстихте стрѣлочницитѣ. Ние никога нѣма да си позволимъ да унищожимъ свободата на мисъльта, свободата на науката. И ако г. Даневъ цитира тукъ протеста на г. Иречека, то нека кажа, че този протестъ се дължи на една подлость, защото се намѣриха хора отъ тукъ, отъ София, които телеграфираха въ Бѣлградъ и Прага до г. Иречека и други: протестирайте, защото ретроградното правителство затвори Университета, унищожи автономията му и иска да го патъпче съ реакционери даскали отъ гимназиитѣ. Но не ще се мине много врѣме, когато ще ви се прѣдставятъ мѣркитѣ, които сѫ прѣдвидени за подобрението на Университета, които ще усилятъ неговата научна стойность, и ще видите, че далечъ отъ да искаме да потъпчемъ свободата на мисъльта и науката, ние ще искаме да я запазимъ. Административната автономия не е абсолютно необходима. Много държави сѫ доказали, напротивъ, че при сѫществуването на административенъ надзоръ отъ страна на правителството университетитѣ могатъ да успѣватъ по-добрѣ.

Прѣди нѣколко години, между професоритѣ тукъ бѣше г. Милюковъ, на авторитета на когото се позова г. Цановъ. Г-нъ Милюкова, който е правилъ честь на Българския университетъ, една умствена сила отъ голѣма стойность, прогониха народнятѣ съ помощьта на безподобни интриги на негови другари. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата) Ако вие мислите, че е прѣстѫпно или срамотно да се взематъ чужденци за професори въ една млада държава, азъ нѣма да посочвамъ примѣра на Япония, дѣто професоритѣ сѫ били отначало повече чужденци, но ще ви посоча други държави, въ които научни сили има въ самитѣ тѣхъ доста подготвени. Когато университетътъ въ Женева, при управлението на една партия, бѣше достигналъ дотамъ, щото само роднини на професори и само нѣколко привилегировани сѣмейства въ Женевския кантонъ да даватъ професори въ университета, щомъ като падна тази партия и дойде на власть г. Фавонъ, той измѣни тогавашния строй, прѣмахна всички бездарности и докара въ Женевския университетъ чужденци. Тукъ има много възпитаници на този университетъ и вие си спомняте, че славата на Женевския университетъ бѣше Карлъ Фортъ. Помнитѣ, че славата на Брюкселския университетъ бѣше покойниятъ Алфонсъ Ривие, чужденецъ отъ Лозана, който даваше лекции въ качеството на чужденецъ, защото бѣше генералеиъ консулъ на Швейцарската конфедерация. Та какво позорно нѣщо ще има за насъ, ако прибѣгваме до дѣйствително учени хора, какъвъ срамъ ще има за насъ, ако повикаме чужденци, които достойно да прѣдставляватъ науката? Вие говорите за храма на науката, г-нъ Цановъ; сѫщото нѣщо намираме и въ позива на професоритѣ. Ние се покланяме прѣдъ този храмъ. Но когато Исусъ Христосъ влѣзе въ храма своего отца и намѣри не жреци, а търговци, той ги прогони съ камшикъ! (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата) Вънъ отъ Университета митаритѣ и фарисеитѣ! (Ржкоплѣскане)

Понеже въ изложението на мотивитѣ въ доклада къмъ указа, който прѣдстои да се одобри, е изказана мисъльта за реорганизацията на Университета, както и на учебното дѣло, дълженъ съмъ да довърша своитѣ бѣлѣжки и съ нѣколко думи върху състоянието на учебното дѣло. Язвата, която ние съзираме отчасти въ учащата се младежь, произлиза отъ факта, че правителството не е упражнявало достатъченъ контролъ надъ начина на прѣподаването на разнитѣ прѣдмети и надъ доктринитѣ, които се проповѣдватъ на дѣцата. Вие ще признаете, г-да, че ние нѣмаме право да наложимъ въ едно село за учитель човѣкъ, на когото убѣжденията сѫ съвършено противни на мирогледа на населението, защото бащата, който повѣрява малолѣтнитѣ си дѣца на учителя, иска да знае, че дѣтето ще бѫде възпитано въ неговитѣ традиции и въ вѣрата на неговитѣ бащи. Вие нѣмате право да наложите въ едно българско село учитель турчинъ, който да прѣподава турска вѣра, или единъ учитель евреинъ, който да прѣподава еврейска вѣра на български дѣца, нито въ турско училище да наложите учитель християнинъ, който да прѣподава християнска вѣра. Кой ви дава право

да наложите на селскитѣ дѣца единъ учитель, който ще проповѣдва разложение на сѣмейството и обществото и унищожаването на всѣкаква вѣра?

Отъ дѣсницата: Вѣрно, вѣрно! (Бурни и продължителни ржкоплѣскания)

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Кой ви дава право въ една държава, която може да се намѣри въ всѣки моментъ въ критическитѣ минути на 1885 г., да налагате учители, които ще учатъ дѣцата да викатъ „долу войската“? (Ржкоплѣскания отъ дѣсницата)

Въ режими много по-свободни — понеже нашитѣ крайни хора обичатъ да подражаватъ това, което се върши въ другитѣ страни — въ републиканска Франция единъ отъ професоритѣ, г. Херве, си позволи да издаде манифестъ противъ милитаризма, и правителството го уволни. Сѫщиятъ г. Херве бѣше даденъ подъ сѫдъ, сѫдилищата го осѫдиха на затворъ. Отнесе се до адвокатския съвѣтъ и поиска да го приематъ за адвокатъ, понеже бѣше юристъ, но адвокатскиятъ съвѣтъ счете, че е позоръ да държи въ срѣдата си такъвъ човѣкъ (Ржкоплѣскания отъ дѣсницата) и го отхвърли. Приетъ бѣше като адвокатъ, само слѣдъ като се амнистира, понеже амнистията заличава и прѣстѫплението. Ние стоимъ хладнокръвни, когато дѣчурлига отиватъ да оскърбяватъ войската. На какво се дължи не отсѫтствието на контролъ, ами тръгването на нашата учаща се младежь и даже на часть отъ нашия учителски персоналъ въ този пѫть? — Дължи се на двѣ причини. Първата причина е, че ние сме наслѣдници на поколѣнието на възраждането, въ което резностьта къмъ учението бѣше толкозъ голѣма, щото ние, слѣдъ освобождението, се пуснахме като слѣпци: дайте ни наука, каквато ще да е, но наука да е. Видѣли ли сте гладенъ човѣкъ не ялъ нѣколко дена, поставенъ прѣдъ една трапеза? Той нѣма да види, какво е ястието, а ще грабне сиренето заедно съ маслинитѣ и питата, и всичко наведнажъ ще нагълта. Това бѣше и по отношение на науката у насъ. Ние се впуснахме въ развитието на просвѣщението, което е похвално, но не упражнявахме достатъченъ контролъ надъ туй просвѣщение, което е една погрѣшка. Първиятъ контролъ трѣбваше да бѫде слѣдующиятъ: като пращаха хората дѣцата си въ училището, тѣ не подражаваха Франция, Германия и другитѣ страни, дѣто пращатъ само онія да постѫпватъ въ гимназиитѣ, които ще отидатъ по-сетнѣ въ университета и ще се посветятъ на свободнитѣ професии, ами изпращаха всѣкиго едного и не помислиха синоветѣ на занаятчиитѣ, синоветѣ на земледѣлцитѣ, кѫдѣ ще намѣрятъ поминъкъ. Въ първитѣ врѣмена чиновническитѣ служби прѣдставляваха една примамливость. Независимо, че бюрократизъмътъ прѣдставлява една опасность, но печалното е, че тѣзи служби ще се попълнятъ, както сѫ попълнени, а на младитѣ хора ще трѣбва да се дири поминъкъ. Ако въ държави, въ които сѫществува индустрия, търговия, занятия, които поглъщатъ много учени сили, въ които образованитѣ младежи могатъ да намѣрятъ поминъкъ, ако такива държави се уплашиха отъ сюрпродукцията на учебнитѣ заведения, отъ създаването въ държавата на умственъ пролетариатъ, какво ще бѫде у насъ, кѫдѣто злото не е отишло много далечъ, но сигуръ щѣше да отиде, ако не се опомнихме, кѫдѣто индустрията и търговията могатъ да погълнатъ малко отъ тѣзи учени? Нѣма съмнѣние, че ученіятъ пролетариатъ ще бѫде единъ елементъ на раздоръ, на разложение.

Въ Парижъ отъ всички лѣкари 5 или 6 души печелятъ между 200 и 300 хиляди лева годишно, около 20 души — отъ 80—100 хиляди лева и послѣ се намаляватъ доходитѣ, до ато достигнете до половината, а останалата половина отъ лѣкаритѣ печелятъ отъ занаята си по 800 л. на годината. Единъ лѣкарь въ Парижъ съ 800 л. не може да живѣе. Естествено, че той е единъ човѣкъ убитъ отъ сѫдбата; естествено, че е нещастенъ, дѣто се е сдобилъ съ тази висша наука и или ще стане мошеникъ и да върши прѣстѫпления, или ще стане съучастникъ на акушерки, които цѣрятъ разни болести, или ще бѫде единъ елементъ на бунтъ, на негодуване противъ сѣмейството, противъ обществото, противъ всичко, което крѣпи държавата. Ние не си дадохме доста ясна смѣтка, че създаваме умственъ пролетариатъ, и виждаме младежи, излѣзли отъ едно и сѫщо училище, мислили се равни по достойнство, единиятъ тръгналъ по една посока и достигналъ да стане висшъ чиновникъ, достигналъ да стане министъръ, а другиятъ отишълъ по друга посока и досега гние като селски учитель. Нѣма съмнѣние, че той е единъ елементъ на бунтъ, единъ елементъ на развала.

Първото нѣщо, надъ което трѣбваше да се замислимъ, е, слѣдователно, колкото е възможно повече да разпространимъ първоначалното образование, но отъ тамъ-нататъкъ да даваме направление къмъ професионалното учение, да изкарваме отъ училищата хора, които да намѣрватъ поминъка си. Защото държавата въ моитѣ очи върши прѣстѫпление, ако всѣка година хвърля на улицата по 100, по 200 души млади хора, които не могатъ да намѣрятъ прѣпитание. При такива условия, по-добрѣ е да нѣма училища, защото тия младежи щѣха да станатъ занаятчии. Вие, като държава, тласкате ги къмъ това направление, като харчите пари, за да се учатъ, а послѣ не можете да имъ дадете хлѣбъ — държавата е виновата.

Втората причина е, че извѣстни доктрини, които се проповѣдватъ отъ нѣкои учители, сѫ плодъ на едно маймунствуване, на едно безразборно подражание, на недоученость, на невѣжество — простете ми думата. Тѣ сѫ чули, че въ други държави се повдигатъ въпроси отъ висша хуманитарность, че се повдигатъ въпроси за създаване права на работящитѣ класи и, слѣдователно, първото нѣщо

което тѣ сѫ счели за своя длъжность, е да вървятъ въ туй направление. Тѣ виждатъ, че въ други държави прѣодолява теория по мировъззрѣние, което не се схожда съ понятията на нашия народъ. Първото нѣщо, което направиха, е да идатъ да проповѣдватъ на селянитѣ, па старитѣ бабички да не си палятъ кандилата на гробищата. Причината да се увлѣкатъ въ туй направление е, че въ континентална Европа, въ продължение почти на цѣлия XIX вѣкъ, а въ нѣкои държави въ края на XVIII вѣкъ царуваше принципътъ на националноститѣ. Всичкитѣ държави се борѣха, за да се групиратъ разнитѣ националности, да образуватъ голѣма сила и да противостоятъ по този начинъ на модерната борба, борба съ оржжие, борба съ митници. Ако въ срѣднитѣ вѣкове, по подобие на доисторическитѣ врѣмена, сѣмейства и племена сѫ се групирали и борили противъ други нападатели; ако въ срѣднитѣ вѣкове феодалнитѣ владѣтели сѫ групирали около себе си населението, за да образуватъ щитъ за племето, което по този начинъ се създаде — виждаме, че въ началото на френската революция владѣе принципътъ за събуждане националността, националното обединение, което въ Франция, впрочемъ, бѣше извършено отъ монархията. И ако при Валми французкитѣ революционни войски, неподготвени, импровизирани, се хвърлиха съ знамената въ ржка и смазаха коалиционнитѣ добрѣ организирани войски, това се дължи на обстоятелството, че революционеритѣ бѣха граждани, защото се борѣха въ името на националността, защото тѣ имаха патриотизъмъ, а другитѣ бѣха наемни войски, на които моралната стойность не можеше да стои толкозъ високо. Обаче националното обединение, което създаде толкова герои, се извърши въ европейския континентъ: Германия е обединена на 1870 г., Италия е обединена окончателно на 1871 г. Борбата за националность сѫществува въ други форми въ държавитѣ, въ които това национално обединение не е станало, или не е могло да стане. Естествено е, че слѣдъ това трѣбваше да се породятъ други идеали. Тѣзи други идеали можеха ли да се насадятъ у единъ народъ, за когото зората на свободата сега изгрѣва; единъ народъ, който има да си създава бждщето въ силата на принципа на националността? И трѣбваше ли да се насадятъ новитѣ идеи изкуствено въ единъ народъ, който има да върши прѣдварително друга работа? Това бѣше една фатална погрѣшка и нея можеха да направятъ хора, които не съзнаватъ своята длъжность къмъ народа, и хора, които отъ правителственото мѣсто не надзираваха достатъчно народното просвѣщение. Безсъмнѣно, между тѣзи младежи има идеални хора; азъ считамъ за изключение онія социалисти, които грабятъ хлѣба на чирацитѣ, за да купуватъ печатници, или да се обогатяватъ, за да даватъ пари подъ лихва, и никога нѣма да си позволя да оскърбя една група хора и да ги отождествявамъ съ тѣзи прѣзрѣни единици. Безсъмнѣно, между тѣзи крайни хора има великодушие. Но мислите ли, че Мацини не се е вълнувалъ отъ всечовѣшки съображения? Мислите ли, че Ботевъ, на когото сѫ били извѣстни социалистическитѣ теории, мислите ли вие, че Христо Ботевъ не бѣше толкова всемиренъ гражданинъ, колкото и българинъ? Но понеже бѣше народенъ дѣятель, покрай стихотворенията, твърдѣ слаби, които говорятъ за неговото общо мировъззрѣние, съ идеална хубость е възпѣлъ всичко, което е българ̀ски гений, всичко, което е патриотизъмъ, всичко, което вълнува душата на поколѣние, което създава история, и отиде съ кръвьта си да подпише тази своя вѣра. (Ржкоплѣскане) Които се отклоняватъ отъ знамето на Ботева тѣ не служатъ на народа си, а това се върши днесъ отъ една часть отъ нашитѣ учители.

Отъ дѣсницата: Вѣрно! (Ржкоплѣскане)

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Онзи, който вика долу армията, той не е истински българинъ, той не разбира всичката важность на тази армия, защото ние, които прѣживѣхме 1885 г., знаемъ съ какъвъ възторгъ селянитѣ посрѣщаха всѣки войникъ отъ южно-българскитѣ „печенѣги“. (Ржкоплѣскане)

Понеже стана дума за българската войска, азъ съмъ увѣренъ, че ще бжда изразитель на вашитѣ чувства, ако изкажа всичкитѣ наши съчувствия къмъ тази храбра българска войска, която единъ пжть устоя за отечеството, която ще остане вѣрна на прѣдназначението си и на която почива не само цѣлостьта на нашата земя, а и нашата свобода.

Отъ дѣсницата: Браво! (Ржкоплѣскане)

Министъръ Д-ръ Н. Генадиевъ: Прѣчистването на учителския персоналъ, надзорътъ надъ програмата на училищата нѣма да има за цѣль да въведе нѣкакво ретроградство въ училищата; единствената наша цѣль е: този, който направлява младото поколѣние, да си дава смѣтка какво ще има подиръ 20 години. Единствената наша цѣль е, че всичката тази енергия, която се губи въ безплодни манифестации, всичката тази ревность, която се хаби въ подигравки и оскърбления, да се канализира, да се сплоти и когато българскиятъ народъ тръгне да изпълнява историческитѣ си задачи, цѣлъ да върви!

Отъ дѣсницата: Вѣрно! (Продължителни и бурни ржкоплѣскания)

Прѣдсѣдателятъ: Г-нъ Кознички има думата.

В. Кознички: Слѣдъ тази блѣскава и добрѣ аргументирана рѣчь на уважаемия Министъръ на търговията и земледѣлието, г. Д-ръ Генадиевъ, излишно се явява по-нататъкъ всѣко едно разсжждение отъ наша страна, защото то ще бжде безцѣлно и ще принесе повече врѣда, отколкото полза. Като е така азъ не считамъ за нужно да направя изложение върху всички онѣзи точки и да дамъ своитѣ сжждения за всички онѣзи въпроси, за които

имахъ намѣрение да говоря. Нека ми бѫде позволено само да процитирамъ своето заключение. Студентството, българското студентство трѣбва да гледа съ пълна вѣра и довѣрие на настоящето правителство, и въ онѣзи декларации, които се направиха отъ г. министра. Но ако студентчеството иска да постига свои цѣли, да се движи въ строгитѣ рамки на законитѣ и идеалитѣ на страната, не трѣбва да забравя за бѫдѫщитѣ и слѣдующитѣ работи. То трѣбва да се пази отъ разнитѣ безотечественици и антиконституционалисти, които го водятъ къмъ зло. То трѣбва да се пази отъ похитителитѣ на разни чужди имоти, като похитителитѣ на Евлогиевитѣ милиони, които иматъ не малко участие въ ония нещастия, които сѫ станали на 3 януарий. Освѣнъ това студентчеството трѣбва да се пази и отъ разнитѣ партизанствующи елементи въ Университета, каквито и да били тѣ, професори или частни външни лица. Това студентчество трѣбва да прѣзира въ най-висша степень най-вече вѣстницитѣ виновни за случката станала на 3 т. г., а тѣ сѫ вѣстницитѣ: „Балканска трибуна“, „День“ „Миръ“ и пр. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Понеже се говори доста много, прѣдлагамъ да се прѣкратятъ дебатитѣ.

Прѣдсѣдателтъ: Има прѣдложение да се прѣкратятъ дебатитѣ.

Н. Цановъ: Нашата група не е взела думата по този въпросъ.

Министъръ-прѣдсѣдатель Д. Петковъ: Съгласно правилника всѣки има право, когато сѫ изговорили 7 души, да прѣдложи прѣкращаване на дебатитѣ. Вашата група ще има да говори върху въпроси, които ще се прѣдложатъ тукъ за реформитѣ, които мислимъ да направимъ въ Университета и учебното дѣло. Тогава ще ви се даде думата на първо мѣсто, особено на г. Влайкова, който е човѣкъ вѣщъ и може да говори.

Н. Цановъ: Добрѣ, но г. Влайковъ бѣ прѣреденъ. Позовавамъ се на свидѣтелството на г. г. Данева и Дограмаджиева: тѣ бѣха записани подиръ г. Влайкова, но се прѣредиха и той остана по-послѣ. Тъй щото, ще моля да дадете думата на г. Влайкова да изкаже мнѣнието на нашата група по въпроса, който занимава Народното събрание.

Н. Свинаровъ: И азъ искамъ да говоря. Трѣбва да говорятъ най-малко седемь души.

Н. Цановъ: Призовавамъ г. подпрѣдсѣдателя Халачовъ да установи, че г. Влайковъ бѣше записанъ вгори по редъ и слѣдъ това се прѣреди.

Министъръ-прѣдсѣдатель Д. Петковъ: Г-да народни прѣдставители! Кой какъ е записанъ, кой не е говорилъ, то е единъ въпросъ, който не може да се разисква тукъ. Бюрото се ржководи отъ това какъ сѫ тропали и какъ сѫ записани. Говорили 7—8 души и бюрото има право, когато има прѣдложение, съгласно правилника, да иска да се прѣкратятъ дебатитѣ. Сега г. прѣдсѣдателтъ ще се отправи къмъ Събранието да го пита, желае ли да се прѣкратятъ дебатитѣ или не.

Н. Цановъ: Г-нъ Дограмаджиевъ самъ може да каже: самъ е видѣлъ, че е билъ записанъ г. Влайковъ прѣди него въ списъка на прѣдсѣдателя.

Прѣдсѣдателтъ: Има прѣдложение да се прѣкратятъ дебатитѣ. Който приема това прѣдложение да си вдигне ржката. (Болшинство) Приема се.

Който одобрява рѣшението на Министерския сѣвѣтъ, изложено въ доклада му и въ указа № 2 на Негово Царско Височество, за закриване Университета за 6 мѣсеца и уволнението на професоритѣ, доцентитѣ и лекторитѣ при него да си вдигне ржката. (Болшинство) Приема се. (Бурни ржкоплѣскания отъ дѣсницата)

Има думата г. министъръ-прѣдсѣдателтъ.

Министъръ-прѣдсѣдатель Д. Петковъ: Виждамъ тукъ, че на дневенъ редъ слѣдва на второ четене законопроектътъ за разпрѣдѣление избирателнитѣ околии на секции. Понеже има единъ бързъ въпросъ, който г. Военниятъ министъръ е внесълъ — за задържане още за три недѣли запаснитѣ желѣзничари стачници, ще моля да се прѣреди дневнятъ редъ и да се тури това на дневенъ редъ на първо мѣсто за утрѣ.

Моля сега да се вдигне засѣданието, защото имаме работа, и утрѣ — сѫбота — въ 2 ч. подиръ пладне, на първо мѣсто въ дневния редъ да се тури това прѣдложение на г. Министра на войната и подиръ това всички тѣзи прѣдложения, които се четоха тукъ, да се турятъ на дневенъ редъ.

Н. Цановъ: Това парламентаризъмъ ли е, г-нъ Генадиевъ? (Тропане отъ дѣсницата)

Прѣдсѣдателтъ: Има прѣдложение да се вдигне засѣданието и слѣдующето засѣдание да се състои утрѣ, на 13, послѣ пладне, съ прѣдложения отъ г. министъръ-прѣдсѣдателя дневенъ редъ. Който приема това прѣдложение да си вдигне ржката. (Болшинство) Приема се.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 4 ч. и 20 м. послѣ пладне)

Прѣдсѣдатель: **Д-ръ П. Гудевъ.**

Подпрѣдсѣдатели: **Д. Петковъ.** **И. Халачовъ.**

Секретари: **Д. Ачковъ.** **Д-ръ И. Момчиловъ.**

Началникъ на Стенографското бюро: **Т. Гължбовъ.**